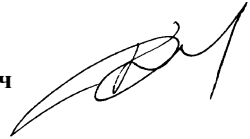

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кошиков Денис Олександрович

УДК 342.951:351.863(477)

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ
ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Спеціальність 12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Суми – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному університеті внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України.

Науковий консультант: доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України
БЕЗПАЛОВА Ольга Ігорівна,
Харківський національний університет внутрішніх справ, завідувач кафедри поліцейської діяльності та публічного адміністрування факультету № 3.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України
СОБОЛЬ Євген Юрійович,
Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, завідувач кафедри державно-правових дисциплін та адміністративного права;

доктор юридичних наук, доцент, заслужений юрист України
ТЕРЕМЕЦЬКИЙ Владислав Іванович,
Західноукраїнський національний університет, професор кафедри цивільного права і процесу;

доктор юридичних наук, доцент, заслужений юрист України
РЄЗНІК Олег Миколайович,
секретар Сумської міської ради.

Захист відбудеться 03 квітня 2021 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 55.051.07 Сумського державного університету за адресою: 40007, м. Суми, вул. Петропавлівська, 57.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Сумського державного університету за адресою: 40007, м. Суми, вул. Римського-Корсакова, 2.

Автореферат розісланий 02 березня 2021 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Н. С. Горобець

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Важливою складовою системи національної безпеки держави є економічна безпека. Від наявності дієвої системи забезпечення економічної безпеки держави безпосередньо залежить стан національної економіки, створення умов для монополізації економіки та детінізації господарських відносин, ефективний захист права власності, стає функціонування фінансової системи, оптимізація процедур залучення інвестицій. Ефективне функціонування економічного сектору держави здійснює безпосередній вплив на добробут населення, розвиток промисловості, аграрного сектору, створює умови для безперервного функціонування об'єктів інфраструктури, енергетики та житлово-комунального господарства. Крім того, налагоджені економічні процеси є основою всебічного розвитку регіонів, реалізації місцевих програм соціально-економічного розвитку областей, що дає кожному громадянину можливість реалізувати надані Конституцією України права і свободи.

З огляду на політичні та соціально-економічні перетворення, що тривають в нашій державі протягом останніх років, спостерігається певна економічна нестабільність, яка здійснює негативний вплив на життєдіяльність країни та громадян, перешкоджає сталому та динамічному зростанню національної економіки, підживляє кримінальне середовище, що в результаті несе ризики для належного забезпечення національної безпеки в цілому та економічної безпеки зокрема, створює перешкоди для входження України до європейського економічного простору. Особливої актуальності проблематика забезпечення економічної безпеки набула у 2020 році у зв'язку з необхідністю подолання наслідків економічної кризи, спричиненої поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19 (зокрема, істотне збільшення випадків фінансових махінацій, нецільового використання бюджетних коштів, безробіття, зниження рівня життя населення). У зв'язку з цим важливого значення набуває упорядкування національного законодавства у цій сфері; розширення форм взаємодії з міжнародними фінансовими та економічними структурами; оновлення правових інструментів, які використовують суб'єкти забезпечення економічної безпеки держави; удосконалення форм та методів взаємодії суб'єктів забезпечення економічної безпеки держави, що набуло особливої актуальності у зв'язку зі створенням у січні 2021 року Бюро економічної безпеки України; оптимізація процедур виявлення правопорушень в економічній галузі та притягнення винних осіб до юридичної відповідальності.

Особливостям формування та реалізації державної політики у різних сферах суспільного життя присвятили свою увагу такі вчені, як: В. Б. Авер'янов, О. Ф. Андрійко, В. І. Андріяш, Г. В. Атаманчук,

О. М. Бандурка, О. І. Безпалова, Ю. П. Битяк, К. Л. Бугайчук, М. М. Бурбика, О. С. Васильєв, В. В. Галуцько, В. І. Волошин, В. М. Гаращук, О. В. Джафарова, Д. В. Журавльов, З. Р. Кісіль, Ю. В. Ковбасюк, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпаков, А. Т. Комзюк, О. В. Кузьменко, О. В. Лаврук, А. М. Куліш, Р. С. Мельник, О. М. Музичук, В. Я. Настюк, Н. Р. Нижник, І. І. Петренко, П. М. Рабінович, Є. Ю. Соболь, В. І. Теремецький, А. О. Утенкова, І. М. Шопіна тощо. Питання, пов'язані із забезпеченням національної, зокрема економічної, безпеки держави знайшли висвітлення у працях таких науковців, як Л. М. Акімова, О. М. Бондаревська, З. В. Гбур, С. В. Каламбет (Юдіна), Б. О. Кириленко, О. В. Комеліна, С. І. Лекарь, Х. О. Мандзіновська, В. І. Мельник, В. І. Мунтіян, О. І. Олійничук, К. Р. Падалко, Н. М. Попадинець, О. М. Рєзнік, О. В. Скорук, О. В. Ставицький, А. М. Сундук, С. І. Урба, Т. В. Цвігун, А. Г. Чубенко тощо. Водночас сутність та особливості сучасного етапу реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави, зокрема з використанням здобутків адміністративно-правової науки, досі комплексно не досліджувались.

Таким чином, необхідність підвищення ефективності забезпечення економічної безпеки держави, наявність законодавчих та організаційних проблем у використанні правових інструментів такого забезпечення, недостатність наукового їх опрацювання обумовлюють актуальність комплексного дослідження сутності та особливостей адміністративно-правових засад реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Обрана тема дисертаційного дослідження спрямована на виконання основних положень Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері, затвердженої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2012 р. № 569-р, Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», затвердженої Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5, Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392, Стратегії кібербезпеки України, затвердженої Указом Президента України від 15 березня 2016 р. № 96, Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 роки, затвердженої постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р., а також комплексних науково-дослідних тем Харківського національного університету внутрішніх справ: «Законотворча та законодавча діяльність в Україні» (державний реєстраційний номер 0113U008189), «Реалізація та удосконалення адміністративного законодавства України» (державний

реєстраційний номер 0113U008197).

Мета і задачі дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб на основі аналізу існуючих наукових підходів, чинного законодавства України визначити сутність та особливості адміністративно-правових засад реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави, а також шляхи їх удосконалення.

Для досягнення зазначеної мети в дисертації необхідно вирішити такі основні *задачі*:

- охарактеризувати економічну безпеку держави як об’єкт адміністративно-правового регулювання;
- визначити поняття та зміст державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави;
- розкрити принципи та функції державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави;
- охарактеризувати правові засади реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави та місце серед них адміністративного законодавства;
- встановити систему суб’єктів реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави;
- визначити особливості діяльності загальних суб’єктів реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави;
- розкрити зміст компетенції спеціальних суб’єктів реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави;
- охарактеризувати органи місцевого самоврядування як суб’єктів реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави;
- з’ясувати роль та місце інституцій громадянського суспільства в механізмі реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави;
- встановити сутність та види форм реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави;
- розкрити поняття та систему методів реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави;
- з’ясувати особливості гарантій прав учасників адміністративно-правових відносин щодо реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави;
- узагальнити зарубіжний досвід реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки та визначити можливості його використання в Україні;
- охарактеризувати критерії оцінювання ефективності реалізації

державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави;

– сформулювати пропозиції щодо удосконалення формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають під час реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави.

Предметом дослідження є адміністративно-правові засади реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави.

Методи дослідження. Відповідно до мети і задач дослідження в роботі використано сукупність методів та прийомів наукового пізнання – як загальнонаукових, так і спеціальнонаукових. За допомогою ґносеологічного методу було охарактеризовано економічну безпеку держави як об'єкт адміністративно-правового регулювання, визначено зміст державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави (підрозділи 1.1, 1.2). З використанням логіко-семантичного методу сформульовано низку понять, зокрема таких, як: «економічна безпека держави», «державна політика у сфері забезпечення економічної безпеки держави», «принципи державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави», «компетенція спеціальних суб'єктів реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави», «правові засади реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави» (підрозділи 1.1–1.4, 2.3). Використання методу системного аналізу дозволило охарактеризувати правове забезпечення реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави та з'ясувати роль адміністративного законодавства, дослідити систему суб'єктів реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави, опрацювати критерії оцінювання ефективності реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави, сформулювати пропозиції щодо удосконалення формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки, з'ясування особливостей гарантій прав учасників адміністративно-правових відносин щодо реалізації такої політики (підрозділи 1.4, 2.1–2.5, 3.3, 5.2, 5.3). Використання методу документального аналізу, а також методів сходження від абстрактного до конкретного дозволило встановити систему форм та методів реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави (підрозділи 3.1, 3.2). Порівняльно-правовий метод використано з метою узагальнення зарубіжного досвіду реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки та опрацювання можливостей його

використання в Україні (підрозділ 5.1).

Науково-теоретичне підґрунтя для виконання дисертації становлять наукові праці фахівців у галузі філософії, теорії управління, загальної теорії держави і права, адміністративного права, публічного управління та адміністрування, інших правових наук, у тому числі зарубіжних дослідників. Нормативною основою роботи є Конституція України, нормативно-правові акти, що визначають правові засади реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави. Інформаційну та емпіричну основу дослідження становлять узагальнення практики діяльності Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Служби безпеки України, Державної фіскальної служби України, Державної податкової служби України; Державної митної служби України за 2018–2020 роки, довідкові видання, соціологічні матеріали. Використано особистий досвід роботи здобувача в податкових органах.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що робота є однією з перших спроб комплексно, з використанням сучасних методів пізнання, урахуванням новітніх досягнень науки адміністративного права визначити сутність та особливості адміністративно-правових засад реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави, що дозволило обґрунтувати низку нових концептуальних висновків, надати практичні рекомендації з досліджуваних питань. До найбільш значущих належать такі:

вперше:

- доведено, що сутність економічної безпеки держави як об'єкта адміністративно-правового регулювання полягає в тому, що вона являє собою сукупність відносин, які складаються у сфері публічного управління з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних благ та послуг, стабільний та захищений стан яких гарантує захист національних економічних інтересів, сприяє реалізації соціально-економічних прав і свобод громадян, створює умови для подальшого розвитку і зростання національної економіки, забезпечує конкурентоспроможність держави у світовому економічному середовищі;

- запропоновано до системи функцій державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки включити правоохоронну функцію, яка являє собою діяльність спеціально уповноважених органів держави, що спрямовується на охорону економічних прав і свобод громадян та юридичних осіб, забезпечення економічних інтересів держави, протидію економічним злочинам та іншим правопорушенням, зокрема пов'язаним із корупційними діями; тобто у широкому сенсі спрямована на підтримання режиму законності та правопорядку у сфері економічної

безпеки;

- акцентовано увагу на нормативній невизначеності місця Антимонопольного комітету України та Національного банку України в системі органів державної влади, зокрема в частині реалізації ними державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави, що негативно позначається на плануванні та реалізації конкретних заходів у межах вказаної діяльності внаслідок відсутності чіткого розуміння ролі та компетенції таких органів; у зв'язку з цим запропоновано уточнити адміністративно-правовий статус указаних органів, що закріплені у спеціалізованих нормативно-правових актах;

- сформульовано авторську позицію, відповідно до якої діяльність Антимонопольного комітету України пов'язана з розумним обмеженням монополії та стимулюванням постійного існування конкуренції, що не лише є фактором розвитку ринкових відносин і прогресу самої господарської діяльності, а формує стійке до зовнішніх і внутрішніх загроз функціонування сфери економічної безпеки; наголошено, що вказаний загальний суб'єкт наділений виключними повноваженнями у сфері забезпечення економічної безпеки держави, оскільки регулює сферу конкуренції, від якої залежить розвиток і функціонування національного ринку товарів і послуг, розбудова якого є необхідною умовою підвищення рівня економічної безпеки держави;

- встановлено, що національна методика розрахунку рівня економічної безпеки України потребує удосконалення шляхом введення до її системи показників роботи державних органів за відповідним напрямом, визначення критеріїв та показників протидії економічній злочинності та корупції, удосконалення механізму збору первісних даних шляхом проведення соціологічних досліджень, вивчення експертних оцінок та досліджень зарубіжних фінансових інституцій у частині визначення рівня довіри до відповідних державних інституцій;

удосконалено:

- розуміння державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави як закріпленої чинним законодавством України системи законодавчих, організаційних, управлінських заходів, яка реалізується, в основному, уповноваженими суб'єктами публічної адміністрації за участю політичних партій, інститутів громадянського суспільства та представників бізнес-середовища з метою впорядкування та розвитку суспільних економічних відносин, забезпечення реалізації соціально-економічних прав і свобод громадян, а також створення умов для подальшого розвитку і зростання національної економіки та забезпечення конкурентоспроможності держави у світовому економічному середовищі;

- підхід щодо визначення та класифікації функцій спеціальних суб'єктів реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави: нормативна, управлінська, організаційна, забезпечувальна, координаційна, аналітична, контрольна, методична, допоміжна, наукова, мобілізаційна, охоронна функції, а також функції регулювання, моніторингу, планування та прогнозування; обґрунтовано, що реалізація спеціальними суб'єктами виокремлених функцій дозволить орієнтувати їх діяльність на впровадження положень «дорожньої карти» розбудови та зміцнення національного економічного сектору;

- характеристику діяльності професійних спілок та їх об'єднань у розрізі реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави, зокрема щодо: забезпечення зайнятості населення; соціального захисту та забезпечення достатнього життєвого рівня громадян; захисту житлових прав громадян; використання інформації з питань праці та соціально-економічного розвитку;

- уявлення про адміністративно-правові форми реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави, що дало можливість виокремити притаманні їм ознаки: 1) є зовнішнім вираженням активної діяльності суб'єктів правових відносин; 2) врегульовані нормами як матеріального, так і процесуального адміністративного права; 3) їх реалізація може зумовлювати юридично значущі наслідки (юридичний результат), пов'язані (пов'язаний) з виникненням, зміною або припиненням адміністративно-правових відносин, так і характеризуватися їх відсутністю; 4) здійснюються уповноваженими на те суб'єктами публічної адміністрації за можливого сприяння інституцій громадянського суспільства; 5) пов'язані з розглядом юридичних справ з приводу виконання завдань та реалізації функцій щодо охорони і захисту економічних прав та свобод громадян, економічних інтересів суспільства і держави; 6) пов'язані з необхідністю застосування різноманітних методів і засобів юридичної техніки;

- розуміння адміністративного примусу як методу реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави, сутність якого полягає у застосуванні уповноваженими державними органами виконавчої влади, в деяких випадках судьями, до фізичних та юридичних осіб, які не перебувають у їх підпорядкуванні, незалежно від волі і бажання останніх, заходів впливу морального, майнового, організаційного та особистісного характеру у випадках вчинення або загрози вчинення особами правопорушень у сфері економіки, або в умовах надзвичайних обставин з метою спонукання громадян до виконання загальнообов'язкових правил, норм та стандартів в окремих сферах управління економікою шляхом попередження і припинення

правопорушень, покарання за їх вчинення, а також попередження та ліквідації наслідків надзвичайних обставин за допомогою спрощеного, оперативного адміністративного впровадження;

дістали подальшого розвитку:

- пропозиції щодо внесення відповідних змін і доповнень до Закону України «Про національну безпеку» в частині виокремлення розділу, присвяченого питанням забезпечення економічної безпеки, доцільність чого обґрунтовано позицією, відповідно до якої сфера безпеки та оборони знаходиться у безпосередній залежності від економічних показників розвитку держави – сильна економіка здатна забезпечити оборону країни згідно з найкращими світовими стандартами;

- характеристика повноважень виконавчих органів сільських, селищних, міських рад у сфері забезпечення економічної безпеки держави за сферами реалізації, зокрема: зовнішньоекономічна діяльність; забезпечення законності, правопорядку, охорона прав, свобод і законних інтересів; регулювання земельних відносин та охорони навколишнього природного середовища; житлово-комунальне господарство, побутове, торговельне обслуговування, громадське харчування, транспорт і зв'язок; управління комунальною власністю; соціально-економічний і культурний розвиток, планування та облік;

- систематизація гарантій прав учасників адміністративно-правових відносин щодо реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави, що дозволило виокремити такі ознаки вказаних гарантій: а) є інструментом, за допомогою якого забезпечуються та охороняються права, свободи та інтереси учасників адміністративно-правових відносин щодо реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави; б) функціонування гарантій забезпечується всією системою норм права; в) обсяг гарантій і їх зміст залежить від суб'єкта, якому вони притаманні, обсяг гарантій також може змінюватись залежно від конкретних адміністративно-правових відносин, учасником яких є такий суб'єкт; г) існують загальні та спеціальні гарантії; г) виконують охоронну, забезпечувальну та превентивну функції; д) мають обов'язкове законодавче закріплення; е) можуть мати нормативний, організаційний, матеріально-технічний чи правоохоронний характер;

- узагальнення зарубіжного досвіду забезпечення економічної безпеки, що дозволило дійти висновку про доцільність: урахування під час реалізації державної політики в галузі соціально-економічного розвитку необхідності запровадження дієвого механізму забезпечення регіональної економічної безпеки (зокрема в частині зменшення соціально-економічної нерівності між регіонами та розроблення

програм розвитку проблемних територій); оптимізації процедур постачання енергоресурсів; створення умов для забезпечення фінансово-кредитної системи від шахрайства; оновлення правових інструментів протидії відмиванню грошей та інвестицій незаконного походження (одержаних злочинним шляхом); налагодження співпраці з Європейським бюро протидії шахрайству; оновлення підходів щодо залучення міжнародних джерел фінансування, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності економіки;

- пропозиції щодо внесення змін до Закону України «Про засади державної регіональної політики» в частині визначення пріоритету регіональної економічної безпеки як складової державної політики на мезорівні; узгодження норм законів України «Про місцеві державні адміністрації» та «Про місцеве самоврядування» із законами «Про зовнішньоекономічну діяльність» та «Про транскордонне співробітництво» в частині виконання зовнішньоекономічних функцій та функцій органу транскордонного співробітництва, а також з концепцією децентралізації влади.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що в подальшому вони можуть бути використані у:

- науково-дослідній сфері – у ході розроблення та удосконалення теоретико-правових питань забезпечення економічної безпеки держави (*акт впровадження Науково-дослідного інституту публічної політики та соціальних наук від 08.07.2020 р.*);

- правотворчості – у процесі наукової та правової експертизи проєктів законів та інших нормативно-правових актів з питань забезпечення економічної безпеки держави;

- правозастосовній сфері – з метою покращення діяльності суб'єктів реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави;

- навчальному процесі – під час викладання дисциплін «Адміністративне право і процес», «Публічне адміністрування», «Актуальні проблеми регіонального розвитку», «Адміністративні процедури», «Адміністративна діяльність поліції», а також у ході підготовки лекцій і навчальних посібників з даної тематики (*акти впровадження в навчальний процес Харківського національного університету внутрішніх справ від 17.06.2020 р.*).

Апробація результатів дисертації. Підсумки розроблення проблеми в цілому, окремих її аспектів, одержані узагальнення та висновки було оприлюднено на науково-практичних конференціях: «Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики ХХІ століття» (Харків, 2019), «Правова доктрина,

правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку» (Харків, 2019), «Актуальні питання розвитку та взаємодії публічного та приватного права» (Львів, 2019), «Право як ефективний суспільний регулятор» (Львів, 2020), «Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети» (Одеса, 2020), «Запорізькі правові читання» (Запоріжжя, 2020), «Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин» (Дніпро, 2020), «Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування» (Харків, 2020).

Публікації. Основні результати дослідження викладено в одноосібній монографії, 21-й статті, які опубліковані в наукових фахових виданнях України та наукових періодичних виданнях інших держав, тезах наукових повідомлень на 9-ти науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, 4-х розділів, які містять 15 підрозділів, висновків до кожного розділу та загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг дисертації – 485 сторінок. Список використаних джерел містить 621 найменувань і займає 64 сторінках. Додатки розміщено на 15 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації, визначається її зв'язок з науковими програмами, планами та темами, окреслюються мета і задачі, об'єкт і предмет, вказується на методи дослідження, наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наводяться дані про апробацію результатів дослідження, публікації та структуру роботи.

Розділ 1 «Методологічні засади реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави» складається з чотирьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Економічна безпека держави як об'єкт адміністративно-правового регулювання»* проаналізовано наукові підходи до розуміння категорій «економіка», «безпека», «економічна безпека», «регулювання», «правове регулювання», «адміністративно-правове регулювання», на підставі чого зроблено висновок, що економічну безпеку слід визначити як складову національної безпеки України, що являє собою стан суспільних відносин, які складаються з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних благ та послуг, що характеризує їх захищеність та стійкість до зовнішніх і внутрішніх загроз, гарантує захист національних економічних інтересів, сприяє реалізації соціально-економічних прав і свобод громадян, а також створює умови для подальшого розвитку і зростання національної економіки та забезпечує

конкурентоспроможність держави у світовому економічному середовищі.

Зроблено висновок, що з метою удосконалення внутрішньої структури системи економічної безпеки держави доцільно визначити її обов'язкові та факультативні елементи. До обов'язкових запропоновано віднести фінансову, макроекономічну, виробничу, енергетичну, зовнішньоекономічну та інвестиційно-інноваційну безпеку; до факультативних – гуманітарну безпеку, яка складається із продовольчої, соціальної та демографічної безпеки. Охарактеризовано виокремлені елементи та встановлено їх вплив на стан забезпечення економічної безпеки в цілому.

Аргументовано, що економічна безпека України виступає повноцінним об'єктом адміністративно-правового регулювання: 1) суспільні відносини, що складаються у сфері економіки, є предметом практичній діяльності уповноважених на те органів виконавчої влади щодо реалізації завдань і функцій держави у різних сферах суспільного життя, зокрема у сфері забезпечення національної безпеки; 2) однією зі сторін суспільних відносин у сфері економічної безпеки держави є спеціально уповноважений орган держави, який має визначені законодавством предметну та територіальну компетенцію; 3) особливістю суспільних відносин, що складаються у сфері економічної безпеки, є те, що вказані вище органи виконавчої влади та інші уповноважені суб'єкти мають право вимагати від відповідних учасників відносин певної поведінки шляхом встановлення адміністративно-правових правил; 4) відносини у сфері економічної безпеки можуть виникнути за ініціативою уповноваженого суб'єкта, водночас згода іншої сторони, що бере в них участь, не є обов'язковою умовою для їх виникнення, на відміну від цивільно-правових відносин; 5) за протиправні діяння у сфері економічної безпеки встановлені адміністративні санкції (стягнення).

Зроблено висновок, що за своєю сутністю адміністративно-правове регулювання економічної безпеки доцільно розглядати в двох аспектах: 1) як сукупність адміністративно-правових норм, які регулюють управлінські суспільні відносини у сфері економічної безпеки; 2) як системний організуючий вплив спеціально уповноважених органів держави на економічні суспільні відносини за допомогою адміністративно-правових норм та інших юридичних засобів, насамперед адміністративного характеру, з метою їх захисту, удосконалення та створення належних умов для подальшого розвитку в контексті забезпечення національної безпеки.

У підрозділі 1.2 *«Поняття та зміст державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави»* запропоновано державну політику у сфері економічної безпеки розуміти у таких аспектах: як процес ухвалення законодавчих актів або управлінських рішень у сфері

економічної безпеки та подальший контроль за їх виконанням; як певний курс (напрямок) у сфері економічної безпеки, який визначений керівництвом держави та реалізується уповноваженими суб'єктами публічної адміністрації; як організуючий цілеспрямований вплив уповноважених суб'єктів публічної адміністрації на суспільні відносини у сфері економічної безпеки за допомогою нормативно визначених форм та методів.

Доведено, що в структурі державної політики із забезпечення економічної безпеки держави можливо виділити декілька складових елементів: 1) нормативно-правовий, до якого входять законодавчі та підзаконні акти з питань забезпечення економічної безпеки, а також регулювання економічних відносин; 2) інституційний, який становлять уповноважені органи публічної адміністрації та їх посадові особи, які мають нормативно закріплені повноваження щодо забезпечення економічної безпеки держави; 3) організаційний, який містить принципи, форми та методи реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки.

Встановлено, що, виходячи із завдань державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави, її підвидами виступають нормативно-інституційна політика у сфері економічної безпеки, політика забезпечення економічних прав громадян, політика розвитку національної економіки та економічних відносин, політика цифровізації економічних відносин, забезпечення економічної та фінансової грамотності населення, правоохоронна політика у сфері економічної безпеки.

У підрозділі 1.3 «Принципи та функції державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави» встановлено, що принципи державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави являють собою закріплені у нормативно-правових актах стандарти (керівні ідеї, правила, вимоги) діяльності уповноважених суб'єктів держави, які спрямовані на впорядкування та розвиток суспільних економічних відносин, забезпечення реалізації соціально-економічних прав і свобод громадян, створення умов для подальшого зростання рівня національної економіки і забезпечення конкурентоспроможності держави у світовому економічному середовищі.

Обґрунтовано доцільність класифікації принципів державної політики у сфері економічної безпеки на дві основні групи: 1) універсальні (загальні) принципи, які можуть бути застосовані до більшості сфер соціально-політичного та соціально-економічного життя держави (принципи верховенства права, законності, дотримання прав людини та заборони дискримінації, гласності та публічності, системності, комплексності, науковості, свободи економічної

діяльності, плановості, ефективності, своєчасності, контролю, гнучкості); 2) організаційні, які характеризують предметний та просторовий компоненти формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави (галузевий, територіальний та функціональний принципи).

Запропоновано функції державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави розуміти в двох аспектах: а) як основні напрями діяльності держави щодо розбудови, підтримки стабільності та захисту системи економічної безпеки як органічної складової національної безпеки держави; б) як складові елементи управлінської діяльності уповноважених суб'єктів публічної адміністрації, які являють собою окремі групи їх систематичних, однорідних дій, спрямованих на виконання завдань державної політики у сфері економічної безпеки, забезпечення та реалізацію економічних прав громадян, а також стабільність і захищеність національної економіки від внутрішніх та зовнішніх загроз.

Встановлено, що відповідно до першого підходу доцільно виокремити загальносистемні функції державної політики: нормативну, інституційну, регуляторну, правоохоронну, освітню, інформаційну. Враховуючи інший аспект розуміння функцій державної політики, слід виділити процесуальні функції: інформаційно-аналітичну, прогнозування, планування, взаємодії та координації, обліку та контролю. Охарактеризовано особливості реалізації вказаних функцій.

У *підрозділі 1.4 «Правові засади реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави та місце серед них адміністративного законодавства»* наголошено, що складність класифікації правових норм, що регулюють питання забезпечення економічної безпеки України, зумовлюється тим, що до її складових елементів належать фінансова безпека, макроекономічна безпека, виробнича безпека, енергетична безпека, зовнішньоекономічна безпека, інвестиційно-інноваційна безпека тощо. У зв'язку з цим проаналізовано сукупність нормативно-правових актів, які становлять основу правових засад реалізації державної політики у сфері економічної безпеки, за юридичною силою: Конституція України, міжнародні нормативно-правові акти та угоди, ратифіковані Україною у встановленому порядку, законодавчі акти (закони, кодекси), підзаконні нормативні акти (акти Уряду, центральних та місцевих органів виконавчої влади). Акцентовано увагу на певних недоліках у правовому регулюванні формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави та запропоновано шляхи їх усунення: розроблення та затвердження Національної стратегії в галузі

економічної безпеки, внесення змін до Закону України «Про національну безпеку», законодавче забезпечення діяльності незалежного органу фінансових розслідувань, удосконалення законодавства, яке регулює діяльність Рахункової палати України.

Доведено, що особливістю норм адміністративного законодавства в системі правових засад реалізації державної політики у сфері економічної безпеки є те, що вони мають чітко визначену межу своєї дії (межі правового регулювання) – це предметна сфера діяльності органів публічної адміністрації та суспільні відносини управлінського характеру, що складаються внаслідок реалізації ними організаційно-владних повноважень. Зважаючи на це, зроблено висновок, що норми адміністративного законодавства спрямовані на впорядкування суспільних відносин управлінського характеру, що виникають між державою та суб'єктами господарювання або іншими юридичними та фізичними особами у сфері забезпечення національної економічної безпеки та її складових галузей. Підкреслено, що особливістю цих відносин є те, що однією зі сторін виступає держава в особі суб'єкта владних повноважень – органу публічної адміністрації, наділеного владними повноваженнями, який має право вимагати від інших учасників певної правової поведінки.

Розділ 2 «Характеристика системи суб'єктів реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави» складається з п'яти підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Характеристика системи суб'єктів реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави»* зроблено висновок про існування суб'єктів реалізації такої політики на загальнодержавному рівні та на локальному рівні в межах окремих територій (областей, міст, сіл, селищ тощо). Доцільність такого поділу зумовлена тим, що кожна адміністративно-територіальна одиниця відрізняється власними особливостями, економічними потужностями, ресурсами та потребами; крім того, відмінним може бути характер загроз економічної безпеки залежно від географічних, соціальних і культурних особливостей.

Встановлено, що систему суб'єктів реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави слід представити наступним чином: 1) загальні суб'єкти (Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Президент України, Рада національної безпеки і оборони України, Антимонопольний комітет України, Національний банк України, суди, прокуратура України); 2) спеціальні суб'єкти (Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України; Міністерство енергетики України; Міністерство

захисту довкілля та природних ресурсів України; Міністерство закордонних справ України; Міністерство освіти і науки України; Міністерство соціальної політики України; Міністерство фінансів України; Міністерство інфраструктури України, Міністерство внутрішніх справ України, Комісія з регулювання азартних ігор та лотерей, Національна поліція, Національне антикорупційне бюро України, Служба безпеки України, Державна фіскальна служба України, Державна аудиторська служба України, Державна податкова служба України; Державна митна служба України, Державна служба фінансового моніторингу України); 3) органи місцевого самоврядування; 4) інституції громадянського суспільства (об'єднання громадян і фізичні особи). Охарактеризовано ознаки, притаманні системі наведених суб'єктів. Обґрунтовано доцільність віднесення Ради національної безпеки і оборони України, Антимонопольного комітету України, Національного банку України до числа загальних суб'єктів внаслідок їх спеціального правового статусу у сфері забезпечення економічної безпеки держави.

У підрозділі 2.2 *«Особливості діяльності загальних суб'єктів реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави»* в результаті аналізу нормативно-правових актів, що регулюють діяльність Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Президента України, Ради національної безпеки і оборони України, Антимонопольного комітету України, Національного банку України, судів, органів прокуратури, окреслено зміст діяльності таких органів як суб'єктів реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави.

Зазначено, що Верховна Рада України безпосередньо не бере участі в реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави, а лише забезпечує правову основу її здійснення, визначає стратегічний курс і пріоритетні напрями. Разом із тим опосередковано від Парламенту залежить якість таких дій, оскільки саме даний орган приймає стратегічно важливі, зокрема кадрові рішення щодо призначення суб'єктів реалізації вказаної політики.

Встановлено, що Президент України здійснює вплив на формування правових і організаційних засад реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави, визначаючи її загальний курс. Крім того, він є главою РНБО України, безпосереднім завданням якої є забезпечення економічної безпеки та підтримання її стабільного стану на рівні, достатньому для функціонування всіх соціальних сфер, створення допоміжних чи дорадчих органів.

Аргументовано, що Кабінет Міністрів України є основним суб'єктом реалізації державної політики, у тому числі й у сфері забезпечення економічної безпеки держави. Цей орган акумулює і узагальнює основні засади забезпечення загальнодержавної, а відповідно й економічної політики, проектуючи організаційну, правову та матеріально-технічну основу для реалізації такої політики відповідно до тенденцій розвитку країни, визначених Президентом України, та подає на затвердження Верховній Раді України.

Наголошено на важливості діяльності РНБО України, оскільки її узагальнені висновки, пропозиції та рекомендації, як правило, беруться за основу при визначенні Главою держави шляхів забезпечення економічної безпеки держави. Від окремих заходів, які здійснює РНБО України в межах управлінської діяльності, залежить ефективність забезпечення рівня національної безпеки, переважно від обґрунтованих і раціональних прийнятих рішень і контролю за їх виконанням.

Зроблено висновок, що діяльність Антимонопольного комітету України пов'язана з розумним обмеженням монополії та стимулюванням постійного існування конкуренції, яке не лише стимулює розвиток ринкових відносин і прогрес господарської діяльності, а робить його стійким до зовнішніх і внутрішніх загроз.

Акцентовано увагу, що Національний банк України в межах забезпечення економічної політики держави є провідним органом, що проводить грошову-кредитну політику в державі, а також реалізує інші напрями в межах економічної політики, в тому числі в частині забезпечення її безпеки. Значна частина діяльності даного суб'єкта пов'язана із забезпеченням функціонування банківської системи.

Підкреслено, що суди приймають рішення по суті вчинення тих чи інших правопорушень, значну частину з яких становлять правопорушення в економічній сфері, передбачені особливими частинами КК України та КУпАП.

Доведено, що діяльність органів прокуратури України у сфері реалізації державної політики щодо забезпечення економічної безпеки держави здійснюється в межах реалізації правоохоронної функції і полягає в опосередкованому сприянні виявленню, запобіганню та припиненню правопорушень, що посягають на економічну безпеку України.

У підрозділі 2.3 «Компетенція спеціальних суб'єктів реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави» під такою компетенцією запропоновано розуміти нормативно закріплену можливість окремих центральних органів виконавчої влади у межах власних повноважень здійснювати нормативні, організаційні,

управлінські, координаційні та контрольні заходи у напрямі розбудови соціального та економічного секторів, створення сприятливих умов для розвитку торгівлі та здійснення господарсько-виробничої діяльності, товарообігу, забезпечення здійснення грошово-кредитної політики, а також виявлення, припинення та запобігання правопорушенням, що посягають на національну економічну безпеку.

Наголошено, що найширшими повноваженнями в межах реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави наділено Міністерство економіки України як провідний спеціальний суб'єкт організації та координації діяльності у сфері забезпечення національної економічної безпеки, а також Міністерство фінансів України, що здійснює грошово-кредитну політику.

У результаті аналізу нормативно-правових актів, які регламентують діяльність Міністерства економіки України, зроблено висновок, що його завдання та повноваження розміщені в нелогічному порядку, містять термінологічні дублювання, зокрема одночасне застосування ідентичних за змістом термінів «державні закупівлі» та «публічні закупівлі». З метою систематизації та удосконалення завдань і повноважень даного органу запропоновано внести відповідні зміни та доповнення до окремих пунктів Положення про Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 № 459.

Виокремлено повноваження Міністерства енергетики України в напрямі реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави, що дозволило сформулювати такі його функції: нормативну, організаційну, контрольну, охоронну, забезпечувальну та аналітичну.

Охарактеризовано особливості реалізації окремими спеціальними суб'єктами покладених на них функцій: 1) Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України: нормативна, організаційна, контрольна, охоронна, забезпечувальна та аналітична; 2) Міністерство соціальної політики України: нормативна, координаційна, установча, аналітична, організаційна, методологічна та забезпечувальна; 3) Міністерство інфраструктури України: нормативна, забезпечувальна, координаційна, методична, охоронна та допоміжна; 4) ДФС України: нормативна, контрольна, охоронна, забезпечувальна, установча; 5) Державна аудиторська служба України: контрольна, аналітична та охоронна; 6) Державна податкова служба України: нормативна, контрольна, організаційна, забезпечувальна та охоронна; 7) Державна митна служба України: нормативна, забезпечувальна, управлінська та охоронна; 8) Державна служба фінансового моніторингу України:

нормотворча, охоронна, превентивна, аналітична, інформаційна, методологічна та функція взаємодії; 9) Комісія з регулювання азартних ігор та лотерей: нормативна, установча, забезпечувальна, інформаційна, контрольна, охоронна, превентивна та функція взаємодії.

Встановлено особливості діяльності МВС України, Національної поліції, Національного антикорупційного бюро України та Служби безпеки України щодо виявлення, припинення і запобігання правопорушенням, які можуть негативно вплинути на стан економічної безпеки держави в межах визначеної компетенції, найширшу з яких мають органи поліції. Це зумовлено тим, що саме на органи поліції покладене завдання щодо виявлення, припинення, запобігання адміністративним правопорушенням і злочинам, що можуть завдати шкоди національній економіці, а також проведення досудового розслідування та здійснення оперативного-розшукових заходів.

У підрозділі 2.4 «Органи місцевого самоврядування як суб'єкти реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави» для класифікації повноважень органів місцевого самоврядування було обрано такі критерії: 1) залежно від суб'єкта реалізації повноважень: сільськими, селищними, міськими, обласними радами; виконавчими органами сільських, селищних, міських рад; адміністративними комісіями при виконавчих органах міських, сільських, селищних рад; 2) за належністю повноважень: власні (самоврядні) повноваження; делеговані повноваження; 3) за змістом повноважень: управлінські; контрольньо-наглядові; нормотворчі; регулюючі; організаційні; установчі; дозвоільно-реєстраційні; забезпечувальні; обліково-інформаційні; адміністративно-деліктні.

Особливу увагу приділено особливостям реалізації окремими органами місцевого самоврядування повноважень у сфері зовнішньоекономічної діяльності; забезпечення законності; правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів; у сфері регулювання земельних відносин та охорони навколишнього природного середовища; в галузі житлово-комунального господарства, побутового, торговельного обслуговування, громадського харчування, транспорту і зв'язку; управління комунальною власністю; у сфері соціально-економічного і культурного розвитку, планування та обліку.

Охарактеризовано склади адміністративних правопорушень, справи про вчинення яких уповноважені розглядати адміністративні комісії при міських, сільських та селищних радах. Акцентовано увагу на особливостях розгляду таких справ.

У підрозділі 2.5 «Роль та місце інституцій громадянського суспільства в механізмі реалізації державної політики у сфері забезпечення

економічної безпеки держави» зроблено висновок, що громадянська активність у сфері забезпечення економічної безпеки втілюється у практичній діяльності громадських об'єднань, громадських рад при центральних органах виконавчої влади, місцевих державних адміністрацій, молодіжних та дитячих громадських організацій, професійних та творчих спілок, благодійних організацій, політичних партій та засобів масової інформації. Підкреслено, що функціонування вказаних суб'єктів відбувається на міжнародному, національному, регіональному та місцевому рівнях залежно від сфери поширення загроз економічній безпеці.

Аргументовано, що роль інституцій громадянського суспільства в механізмі реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави визначається специфікою виконуваних ними завдань та функцій, зокрема в розрізі їх взаємодії з органами державної влади.

Розділ 3 «Форми та методи реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Сутність та види форм реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави»* обґрунтовано доцільність класифікації форм реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави на:

1) правові форми:

– нормотворча форма: а) видання правових актів інституційного рівня (закони України, стратегії, прогнози); б) видання підзаконних адміністративних нормативно-правових актів (постанови Кабінету Міністрів України, укази Президента України, відомчі акти органів виконавчої влади, акти органів місцевого самоврядування нормативно-правового характеру);

– правозастосовна форма: а) прийняття індивідуальних адміністративних актів (рішення про видання та анулювання ліцензій на провадження господарської діяльності; дозвіл на узгоджені дії, концентрацію суб'єктів господарювання; рішення про дозвіл на спеціальне використання природних ресурсів; рішення про надання земель; рішення про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців; податкові повідомлення-рішення; кадрові рішення; рішення про: створення та ліквідацію підприємств, установ НБУ, віднесення банку до категорії проблемних або неплатоспроможних; запровадження заходів захисту, застосування заходів впливу (санкцій) до установ та осіб, які здійснюють діяльність на ринках фінансових послуг; рішення у справах про порушення законодавства про захист

економічної конкуренції; рішення у справах про адміністративні правопорушення); б) укладення адміністративних договорів; в) здійснення інших юридично значущих дій (складання протоколів про адміністративні правопорушення; погодження клопотань про надання дозволів; складання акту відбору зразків; оформлення актів, звітів за результатами проведення перевірок (державного фінансового аудиту); здійснення матеріально-технічних операцій; подання звернень; подання запитів на інформацію; звернення до суду);

2) організаційні форми: а) розроблення планів реалізації заходів щодо забезпечення економічної безпеки держави; б) формування та ведення електронних реєстрів даних; в) проведення нарад, колективних обговорень, вироблення програм, методичних рекомендацій щодо забезпечення економічної безпеки держави; г) збір та обробка статистичної інформації, що сприяє протидії загрозам економічній безпеці держави; д) підготовка та узагальнення матеріалів для розроблення проєктів актів управління; е) втілення заходів щодо підвищення ефективності діяльності суб'єктів реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави; є) проведення наукових конференцій, семінарів, круглих столів, присвячених актуальним проблемам забезпечення економічної безпеки держави; ж) роз'яснювальна робота серед населення; з) взаємодія із засобами масової інформації з питань правової пропаганди; и) узагальнення та впровадження передового досвіду.

У підрозділі 3.2 *«Поняття та система методів реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави»* у результаті розкриття змісту таких категорій, як «методи», «методи адміністративного права», «методи правового регулювання», визначено специфічні ознаки, притаманні адміністративно-правовим методам.

Аргументовано, що для характеристики змісту та системи методів реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави доцільно спиратись на систему суб'єктів її втілення. У зв'язку з цим обґрунтовано, що сукупність таких методів може бути представлена у межах таких блоків: 1) адміністративні (регламентаційні, розпорядчі, нормативні) та економічні методи; 2) контроль (парламентський, судовий, зі сторони органів виконавчої влади, громадський) та нагляд; 3) переконання та примус.

Встановлено, що адміністративні методи являють собою способи (засоби) впливу на діяльність суб'єктів господарювання, установ, організацій та громадян шляхом безпосередньо встановлення їх прав та обов'язків через систему норм, що спирається на систему підпорядкування та владних повноважень.

Розкрито значення економічних методів під час реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки: встановлення податкових пільг, державне регулювання, економічне стимулювання, бюджетні дотації, стимулювання виробництва.

Проаналізовано особливості здійснення контрольних заходів Верховною Радою України, Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства, Міністерством фінансів, Державною аудиторською службою, податковими та митними органами.

Охарактеризовано процедурні питання, пов'язані зі здійсненням судового контролю, який суди реалізують одночасно зі своїм основним завданням (відправлення правосуддя) шляхом перевірки дотримання норм права, які регламентують суспільні відносини в економічній сфері, з боку як громадян, так і органів державної влади.

Аргументовано, що громадський контроль у сфері реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави сприяє ефективному втіленню державного контролю та, як наслідок, застосуванню заходів реагування на правопорушення за інформацією (даними), які були отримані в результаті громадської активності (громадського контролю). У такому розумінні громадський контроль являє собою засіб зв'язку між державою та її громадянами, наслідком чого є спільна розбудова розвиненої та захищеної економіки держави.

Встановлено особливості застосування органами прокуратури та Державної служби фінансового моніторингу нагляду як методу реалізації державної політики.

Наголошено, що зміст переконання полягає в тому, що суб'єкти реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави можуть різними за сутністю заходами впливати на свідомість людей, що забезпечує формування внутрішніх моральних стимулів потреби дотримання норм та правил у сфері економічних відносин. Належний підхід до реалізації переконання має створити суспільне нетерпиме ставлення до порушень закону в економічній сфері, забезпечити виявлення та на рівні наданих громадянам правових можливостей протидіяти загрозам економічній безпеці, що повинно уособлюватися в суспільному добробуті населення. Виокремлено коло заходів, що можуть застосовуватися уповноваженими суб'єктами в межах даного методу.

Зроблено висновок, що адміністративний примус як метод реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави – це застосування уповноваженими державними органами виконавчої влади, в деяких випадках суддями, до фізичних та юридичних осіб, які не перебувають у їх підпорядкуванні, незалежно від

волі і бажання останніх, заходів впливу морального, майнового, організаційного та особистісного характеру у випадках вчинення або загрози вчинення особами правопорушень у сфері економіки, або в умовах надзвичайних обставин з метою спонукання громадян до виконання загальнообов'язкових правил, норм та стандартів в окремих сферах управління економікою шляхом попередження і припинення правопорушень, покарання за їх вчинення, а також попередження та ліквідації наслідків надзвичайних обставин за допомогою спрощеного, оперативного адміністративного впровадження. Систематизовано заходи адміністративного примусу в діяльності окремих суб'єктів реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави (Державна податкова служба України, Державна аудиторська служба України, Національна поліція).

У підрозділі 3.3 «Гарантії прав учасників адміністративно-правових відносин у сфері реалізації державної політики в галузі забезпечення економічної безпеки держави» зазначено, що правові гарантії набувають специфічних ознак залежно від виду правовідносин, учасниками яких є відповідні суб'єкти, а також від сфери, в якій такі правовідносини виникають. У зв'язку з цим виокремлено ознаки адміністративно-правових відносин щодо реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави.

Запропоновано класифікацію гарантій прав учасників адміністративно-правових відносин щодо реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави за такими критеріями:

– сферою дії: загальні, якими користуються всі без виключення учасники вказаних правовідносин (наприклад, обов'язок нести юридичну відповідальність у випадку посягання на економічну безпеку держави чи у випадках, коли останній дією чи бездіяльністю суб'єкта завдано шкоду) і спеціальні, які характерні для окремих суб'єктів (прийняття обов'язкових до виконання рішень, незалежність при здійсненні власної професійної діяльності та прийнятті рішень тощо);

– залежно від суб'єкта, якому належить така гарантія: гарантії прав вищих органів державної влади, центральних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, інституцій громадянського суспільства;

– змістом (характером) юридичних гарантій: а) нормативні (прийняття обов'язкових до виконання рішень, проведення громадської експертизи правових актів, участь у їх обговоренні, в тому числі під час парламентських слухань, подання до них своїх висновків і пропозицій); б) організаційні (незалежність при здійсненні власної професійної діяльності та прийнятті рішень; отримання інформації, що стосується стану економічної безпеки у випадках, якщо щодо неї не встановлено

спеціальних режимів її використання чи поширення, залучення до формування економічної політики держави, підготовки стратегічно важливих нормативно-правових актів у сфері економічної безпеки держави); в) матеріально-технічні (належний рівень матеріально-технічного забезпечення, систематична оплати праці посадових осіб таких суб'єктів і здійснення їх соціального захисту); г) правоохоронні (право на звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у випадку, якщо права, свободи та інтереси порушено діями суб'єктів, що забезпечують економічну безпеку держави; обов'язок нести юридичну відповідальність у випадку посягання на економічну безпеку держави чи у випадках, коли останній дією чи бездіяльністю суб'єкта завдано шкоду; можливість звернутися до суду у випадку, коли порушено чи є імовірність порушення прав, свобод і інтересів громадян в економічній сфері).

Розділ 4 «Напрями удосконалення реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 4.1 *«Зарубіжний досвід реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки та можливості його використання в Україні»* проаналізовано досвід забезпечення економічної безпеки держави окремих країн Європейського Союзу (Латвії, Литви та Хорватії), країн колишнього СНД, правові системи яких наближені до національної (Білорусі та Казахстану), що дозволило порівняти відмінності у побудові національних систем забезпечення економічної безпеки залежно від політичного курсу відповідної держави.

Встановлено, що сучасною тенденцією у сфері забезпечення економічної безпеки держави та протидії економічній злочинності є передача функцій розслідування економічних правопорушень, протидії незаконному відмиванню грошей від органів внутрішніх справ (міліції, поліції) до Міністерства фінансів або структур, що входять до сфери його відповідальності.

За результатами вивчення закордонного досвіду забезпечення економічної безпеки держави аргументовано доцільність: а) прийняття стратегічних документів у напрямі розвитку економіки, протидії економічній злочинності, у тому числі транснаціонального характеру, відмивання нелегальних доходів, фінансування тероризму; б) створення окремого органу фінансових розслідувань із можливим підпорядкуванням його структур Міністерству фінансів України; в) позбавлення Служби безпеки України та МВС України повноважень щодо протидії економічній злочинності та контрабанді; г) запровадження на рівні РНБО або Офісу Президента України консультативно-дорадчих органів з питань захисту інвестицій,

забезпечення економічної безпеки, стабільності фінансової системи держави; д) удосконалення норм чинного законодавства з питань чіткого визначення поняття економічної безпеки та її складових, розмежування повноважень органів держави у цій сфері, забезпечення перспектив розбудови регіональних систем економічної безпеки.

У підрозділі 4.2 *«Критерії оцінювання ефективності реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави»* аргументовано, що ефективність реалізації державної політики у сфері економічної безпеки України може бути оцінена за критеріями та показниками ефективності системи публічного управління та діяльності окремих суб'єктів публічної адміністрації у сфері економічної безпеки, а також критеріями та показниками правоохоронної діяльності у сфері економічної безпеки.

Встановлено, що критеріями ефективності публічного управління у сфері економічної безпеки слід визначити ключові ознаки, на підставі яких має проводитися оцінювання реалізації такої політики. У свою чергу, показниками виступають кількісні та якісні дані, що характеризують відповідні ознаки. Підкреслено, що критерії та показники мають поєднувати в собі кількісні та якісні дані, бути об'єктивними, достовірними та порівняльними, тобто стабільними протягом певного строку, що може забезпечити дослідження їх динаміки.

До критеріїв ефективності публічного управління у сфері економічної безпеки запропоновано віднести: нормативно-правове забезпечення формування державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки; організаційне забезпечення реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки; кадрове забезпечення реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки; безпосередню реалізацію державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави; взаємодію уповноважених суб'єктів реалізації державної політики у сфері економічної безпеки з громадянським суспільством; стан інформатизації реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки; матеріально-технічне забезпечення реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки.

Зроблено висновок, що критеріями ефективності правоохоронної діяльності у сфері економічної безпеки виступають: ефективність внутрішньої управлінської діяльності державного органу; довіра населення до відповідних правоохоронних органів; показники протидії злочинам та іншим правопорушенням у сфері економіки, господарської діяльності, корупції.

У підрозділі 4.3 «Напрями удосконалення формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки» аргументовано, що з метою підвищення ефективності інституційного нормативно-правового забезпечення економічної безпеки доцільно: 1) удосконалити положення Закону України «Про національну безпеку України» в частині визначення економічної безпеки як окремої складової національної безпеки, закріплення національних інтересів у сфері економічної безпеки, суб'єктів їх забезпечення; 2) внести зміни до Стратегії національної безпеки України 2020 року, чільне місце в якій мають займати питання комплексного забезпечення економічної безпеки держави; 3) удосконалити положення Стратегії кібербезпеки України в частині забезпечення інформаційної безпеки суб'єктів публічного управління у сфері економіки; 4) запровадити стратегічне планування у сфері економічної безпеки шляхом прийняття Стратегії економічної безпеки, концепцій та стратегій у рамках окремих складових економічної безпеки (фінансової, виробничої, макроекономічної, інвестиційної, зовнішньоекономічної та гуманітарної безпеки); 5) розробити проект Закону України «Про економічну безпеку України»; 6) прийняти оновлену Стратегію сталого розвитку України на 2021–2026 роки, скоригувавши індикатори досягнення ключових цілей. У Стратегії слід визначити критерії та показники економічної безпеки як складової національної безпеки, не обмежуючись виключно сферою оборони та військової справи, а також включити критерії та показники, що визначені резолюцією ООН «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку 2030».

Запропоновано створити при Президентові України Раду з питань забезпечення економічної безпеки. У складі такого органу слід сформувати декілька профільних комісій за напрямками: фінансова, макроекономічна, виробнича, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна та гуманітарна безпека.

Наголошено на необхідності продовження дії Меморандуму про взаєморозуміння між Урядом України і Організацією економічного співробітництва та розвитку, оновлення переліку програм, за якими здійснюється співробітництво України та ОЕСР, зокрема за напрямками протидії відмиванню коштів, реформування податкової системи та системи адміністрування митних зборів і платежів, забезпечення сприятливого інвестиційного клімату тощо.

Акцентовано увагу на необхідності перегляду питання повної декриміналізації фіктивного підприємництва шляхом внесення до Кодексу України про адміністративні правопорушення статті «Фіктивне підприємство».

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення й нове вирішення наукової проблеми – визначення сутності, особливостей та шляхів удосконалення адміністративно-правових засад реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави. В результаті проведеного дослідження сформульовано низку концептуальних висновків, пропозицій та рекомендацій, спрямованих на досягнення поставленої мети. Основні з них наведено нижче.

1. Проведений аналіз сутності економічної безпеки дозволив виокремити такі її ознаки: 1) є частиною національної безпеки України; 2) основу економічної безпеки становлять економічні відносини, тобто суспільні відносини, що виникають між фізичними та юридичними особами з питань виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних благ та послуг; 3) стійкість та захищеність економічних відносин забезпечують стабільний стан економіки країни та, відповідно, належний рівень її економічної безпеки; 4) забезпечується спеціально уповноваженими органами держави, що мають нормативно визначені права та обов'язки, які визначають їх роль та місце у відносинах економічної безпеки; 5) залежно від складу суб'єктів економічних відносин та сфери їх дії слід розрізняти економічну безпеку держави, економічну безпеку регіону, економічну безпеку суб'єкта господарювання, економічну безпеку особи; 6) економічна безпека забезпечує розвиток національної економіки, збереження та врахування національних економічних інтересів, а також реалізацію громадянами основних прав і свобод в економічній сфері.

Наголошено, що відносини, які є основою економічної безпеки, потребують належного нормативно-правового регулювання, а також чіткої та скоординованої діяльності уповноважених органів державної влади, що, реалізуючи владні повноваження, здатні удосконалювати та розвивати такі суспільні відносини. Вищезазначена діяльність переважно знаходиться в адміністративно-правовій площині, оскільки тісно пов'язана зі здійсненням публічного управління, реалізацією владних організаційно-розпорядчих повноважень, спрямованих на стабільність та передбачуваність економічних відносин, забезпечення державою економічних прав і свобод громадян. Зроблено висновок, що основною метою адміністративно-правового регулювання економічної безпеки держави є забезпечення реалізації та захисту економічних прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб.

2. Мету державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави визначено як створення належних умов для впорядкування та розвитку суспільних економічних відносин,

забезпечення реалізації соціально-економічних прав і свобод громадян, а також створення умов для подальшого розвитку і зростання рівня національної економіки та забезпечення її конкурентоспроможності. Виокремлено завдання, які має виконувати державна політика у сфері забезпечення економічної безпеки, що дозволило встановити її наступні підвиди: 1) нормативно-інституційна політика у сфері економічної безпеки (її основною метою є створення належного нормативного підґрунтя для забезпечення стабільності економічних відносин, формування дієвої системи державних органів, що відповідатимуть за формування та реалізацію державної політики у сфері економічної безпеки, встановлення належного механізму координації їх дій та міжсуб'єктної взаємодії); 2) політика забезпечення економічних прав громадян та юридичних осіб (полягає у забезпеченні та реалізації конституційних і нормативних гарантій здійснення громадянами своїх економічних прав, підвищення рівня індивідуальної економічної безпеки та економічної безпеки суб'єктів господарювання); 3) політика розвитку національної економіки та економічних відносин (полягає у здійсненні цілеспрямованих заходів зі зростання секторів національної економіки, забезпечення стабільності національної валюти, зростання ВВП, промислового виробництва, забезпечення енергонезалежності та інвестиційної привабливості країни); 4) політика цифровізації економічних відносин, забезпечення економічної та фінансової грамотності населення (спрямована на відповідність економічних відносин сучасному цифровому світу, характеризується впровадженням в економіку країни інноваційних розробок та сучасних цифрових систем управління, підвищення обізнаності населення з економічних питань та власних прав і обов'язків у сфері економіки та економічної безпеки); 5) правоохоронна політика у сфері економічної безпеки (реалізується спеціально уповноваженими органами держави, які мають назву «правоохоронні» і має зовнішнім проявом протидію найбільш розповсюдженим економічним правопорушенням (злочинам, адміністративним проступкам), корупції, відмиванню доходів, фінансуванню тероризму, транскордонній економічній злочинності).

3. Аргументовано позицію, відповідно до якої принципи державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави виступають своєрідними стандартами, керівними ідеями, правилами, за яких здійснюється формування та реалізація державної політики у сфері економічної безпеки. Запропоновано два підходи до класифікації принципів державної політики у сфері економічної безпеки: 1) загальні: верховенства права, законності, дотримання прав людини та заборони дискримінації, гласності та публічності, системності, комплексності,

науковості, свободи економічної діяльності, плановості, ефективності, своєчасності, контролю, гнучкості; 2) організаційні: галузевий, територіальний та функціональний.

У результаті аналізу сутності функцій державної політики у сфері економічної безпеки зроблено такі висновки: 1) безпосередньо пов'язані та зумовлюються загальними функціями держави; 2) оскільки державна політика реалізується, в основному, органами публічної адміністрації, то її функції можна виокремити, засновуючись на функціях цих суб'єктів адміністративно-правових відносин; 3) адміністративно-правова природа реалізації державної політики у сфері економічної безпеки впливає також із того, що відповідні державні органи мають організаційно-владні повноваження щодо реалізації певних нормативно-правових приписів у визначених управлінських формах та за допомогою нормативно визначених методів управлінського впливу; 4) функції можна розглядати, по-перше, як загальні напрями діяльності держави щодо створення стабільної системи економічної безпеки, яка включає нормативно-правову основу, перелік органів, які уповноважені здійснювати реалізацію нормативних приписів, систему визначених принципів, форм та методів реалізації політики тощо; по-друге, як окремі групи однорідних дій суб'єктів публічної адміністрації щодо впорядкування, розвитку та захисту суспільних економічних відносин, забезпечення реалізації соціально-економічних прав і свобод громадян, а також створення умов для подальшого розвитку і зростання рівня національної економіки; 5) відображають, в тому числі, сутність та призначення публічного управління у цій сфері, що вказує на адміністративно-правову природу її реалізації.

4. Правові засади реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави запропоновано розуміти як систему норм права, які закріплені в чинному законодавстві України, підзаконних нормативних актах, програмних та стратегічних документах держави, які встановлюють мету, завдання, правила, порядок, процедури діяльності уповноважених суб'єктів щодо врегулювання та розвитку суспільних економічних відносин, забезпечення реалізації соціально-економічних прав і свобод громадян, їх захисту у випадку порушення, створення умов для подальшого розвитку і зростання національної економіки та забезпечення конкурентоспроможності. У результаті аналізу відповідних нормативно-правових актів зроблено висновок, що особливе місце в них займають норми адміністративного законодавства, що виступають основою адміністративно-правового регулювання, яке здійснюється з метою реалізації державної політики уповноваженими суб'єктами публічної

адміністрації. Зазначені норми містяться, переважно, у підзаконних нормативних актах, які приймаються Урядом України, міністерствами, центральними та місцевими органами виконавчої влади. Крім прийняття норм адміністративно-правового характеру, адміністративно-правове регулювання реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки виявляється в реалізації уповноваженими суб'єктами публічної адміністрації владних розпорядчих повноважень, зокрема контрольних, інспекційних, організаційних, що мають адміністративно-правову природу.

5. Зроблено висновок, що система суб'єктів реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави складається із сукупності взаємопов'язаних елементів, функціонування яких забезпечує комплексне втілення вказаного напряму політики держави. До вказаної системи запропоновано віднести такі суб'єкти, як: Верховна Рада України; Президент України; Кабінет Міністрів України; Рада безпеки і оборони України; Міністерство економіки України; Міністерство енергетики України; Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України; Міністерство закордонних справ України; Міністерство освіти і науки України; Міністерство соціальної політики України; Міністерство фінансів України; Міністерство інфраструктури України; Міністерство внутрішніх справ України; Національний банк України; Антимонопольний комітет України; прокуратура України; Національна поліція України; Національне антикорупційне бюро України; Служба безпеки України; Державна служба фінансового моніторингу України; Державна фіскальна служба України; Державна аудиторська служба України; Державна податкова служба України; Державна митна служба України; Комісія з регулювання азартних ігор та лотерей; суди; органи місцевого самоврядування; об'єднання громадян; фізичні особи.

Виокремлено характерні ознаки, які притаманні системі суб'єктів реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави: 1) спільна мета – забезпечення економічної безпеки держави на рівні, який не тільки гарантуватиме стабільне функціонування економічного сектору, а і його безперервний розвиток; 2) чіткий склад елементів системи, тобто суб'єктів, до повноважень яких віднесено здійснення діяльності, пов'язане з реалізацією державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави, котрий визначено на законодавчому рівні; 3) виражена ієрархічна побудова (вищі органи державної влади – центральні органи державної влади – органи місцевого самоврядування), що позначається на процесі реалізації такої політики, прийняття і виконання рішень; 4) наявність незалежного

елементу (інституцій громадянського суспільства), який має певну автономність у процесі реалізації зазначеного виду політики, оскільки знаходиться поза межами ієрархії, а тому здійснення відповідних заходів є їх правом, а не обов'язком, як у випадку вищих і центральних органів державної влади та органів місцевого самоврядування; 5) правова регламентація функціонування кожного елемента системи та їх взаємодії між собою, зокрема визначення прав, обов'язків, організаційних засад, порядку діяльності та взаємодії суб'єктів і їх груп.

6. Встановлено, що загальні суб'єкти реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави характеризуються такими особливостями: 1) їх діяльність є персоналізованою, обумовлюється правовим статусом, а її межі визначаються завданнями та компетенцією, тому здійснюється в різних напрямках, що втілюються паралельно, доповнюють один одного та в сукупності дозволяють забезпечувати реалізацію державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави; 2) компетенція, як правило, закріплюється в законодавчих, а не підзаконних актах, що свідчить про усталеність і стабільність повноважень відповідних органів у зазначеній сфері; 3) специфіка суб'єктного складу загальних суб'єктів обумовлює унікальне поєднання сфер їх діяльності, що полягає не лише у формуванні державної політики (Верховна Рада України, Президент України, Рада національної безпеки і оборони України), а також в організації її реалізації (Кабінет Міністрів України, Антимонопольний комітет України, Національний банк України), відправленні правосуддя судами та захисті органами прокуратури державних інтересів, одним із яких є економічна безпека держави; 4) більшість із загальних суб'єктів (Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України) формують і реалізують державну політику у сфері забезпечення економічної безпеки шляхом здійснення організаційних та управлінських заходів, а також правового забезпечення, тоді як конкретні заходи, що здатні вплинути на рівень економічної безпеки країни, як правило, здійснюються на місцевому та локальному рівнях; 5) наявність специфічного виду діяльності – адміністративно-юрисдикційної, яка полягає не лише у розгляді справ про адміністративні правопорушення судами, а також у їх порушенні та попередньому з'ясуванні обставин, як одного з напрямів забезпечення економічної безпеки держави деякими загальними суб'єктами, що обумовлено специфічною загрозою окремих адміністративних деліктів економічним правам та інтересам окремих громадян, суспільства та держави в цілому; 6) в межах управлінської діяльності, яка є складовою процесу реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної

безпеки, окремими загальними суб'єктами, зокрема Верховною Радою України, розв'язуються важливі кадрові питання, наприклад призначення на посади міністрів і голів Антимонопольного комітету України та Національного банку України; 7) діяльність щодо реалізації державної політики включає не лише спеціалізовані напрями економічного характеру, а пов'язана також із загальносоціальними аспектами розвитку суспільства.

7. Компетенцію центральних органів виконавчої влади як спеціальних суб'єктів реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави охарактеризовано за допомогою таких ознак: 1) це комплексна юридична категорія, яка складається з предмета відання, повноважень, завдань і юридичної відповідальності центральних органів виконавчої влади як спеціальних суб'єктів реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави; 2) визначає межі, способи та засоби реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави, зокрема такі, як проведення контролю, здійснення перевірок, моніторингу тощо; 3) спеціальні суб'єкти мають спільний предмет відання, обмежений сферою забезпечення економічної безпеки держави; 4) пов'язана з управлінням державними справами в економічному та соціальному секторах; 5) має нормативне закріплення, зобов'язує кожного суб'єкта діяти лише відповідно до регламентованих приписів за моделлю «дозволено те, що прямо передбачено законом»; 6) не обмежується суто економічним змістом, оскільки на стан економічної безпеки впливає і розвиток інших сфер (соціальної, транспортної, агропромислової тощо); 7) значну її частину становлять повноваження щодо здійснення нормативних, організаційних, управлінських, координаційних і контрольних заходів у напрямі розбудови економіки, створення сприятливих умов для розвитку торгівлі та здійснення господарсько-виробничої діяльності, товарообігу, забезпечення здійснення грошово-кредитної політики, а також виявлення, припинення та запобігання правопорушенням, що посягають на національну економічну безпеку; 8) втілюється в нормативній, управлінській, організаційній, забезпечувальній, координаційній, аналітичній, контрольній, методичній, допоміжній, науковій, мобілізаційній, охоронній функціях, а також у функціях регулювання, моніторингу, планування та прогнозування; 9) компетенція окремих центральних органів виконавчої влади (Національна поліція, Національне антикорупційне бюро України, Служба безпеки України) консолідується виключно в правоохоронному напрямі; 10) юридичну відповідальність (кримінальну, адміністративну та цивільну) за

порушення норм законодавства у сфері забезпечення економічної безпеки держави несуть безпосередньо не центральні органи виконавчої влади, а посадові особи цих органів.

8. Доведено, що органи місцевого самоврядування займають важливе місце в системі суб'єктів реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави, будучи наділеними широким колом повноважень на регіональному та локальному рівнях. Обґрунтовано доцільність здійснення класифікації повноважень органів місцевого самоврядування щодо реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави за наступними критеріями: 1) залежно від суб'єкта реалізації повноважень: сільськими, селищними, міськими, обласними радами; виконавчими органами сільських, селищних, міських рад; адміністративними комісіями при виконавчих органах міських, сільських, селищних рад; 2) за належністю повноважень: власні (самоврядні) повноваження; делеговані повноваження; 3) за змістом повноважень: управлінські; контрольно-наглядові; нормотворчі; регулюючі; організаційні; установчі; дозвільно-ресстраційні; забезпечувальні; обліково-інформаційні; адміністративно-деліктні. Охарактеризовано особливості реалізації вказаних повноважень; особливу увагу приділено проблемним моментам, що виникають під час реалізації вказаних повноважень у зв'язку з останнім етапом децентралізації влади, та шляхам їх усунення.

9. Акцентовано увагу, що розвиток громадянського суспільства суттєво впливає на процеси публічного управління та, як наслідок, забезпечення національної, зокрема економічної безпеки. Відповідно інституції громадянського суспільства відіграють одну з ключових ролей у механізмі формування та реалізації державної політики, зокрема у сфері забезпечення економічної безпеки держави. Запропоновано класифікацію інституцій громадянського суспільства, що беруть участь у реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки. Охарактеризовано повноваження окремих інституцій громадянського суспільства у сфері протидії економічним правопорушенням, здійснення контролю за раціональним використанням бюджетних коштів, запобігання корупції та відповідно забезпечення економічної безпеки, участі в програмах, орієнтованих на поліпшення соціального-економічного розвитку держави, соціального захисту та пенсійного забезпечення, благодійництва.

10. Запропоновано під формами реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави розуміти регламентоване нормами адміністративного права зовнішнє юридично результативне та/або організаційне вираження управлінської діяльності

суб'єктів публічної адміністрації (що здійснюється за сприяння інституцій громадянського суспільства) з приводу виконання завдань та втілення функцій щодо охорони і захисту економічних прав та свобод громадян, а також економічних інтересів суспільства і держави від реальних та потенційних загроз її національній безпеці. Виокремлено ознаки, що характеризують форми реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави. Комплексний підхід до застосування критеріїв класифікації вказаних форм (залежно від характеру наслідків використання форм та сфери поширення юридичних наслідків) дозволив сформулювати систему форм реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави: правові форми (нормотворча та правозастосовна); неправові (організаційні) форми. Охарактеризовано особливості застосування вказаних форм.

11. Аргументовано, що під методами реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави слід розуміти сукупність прийомів, способів та засобів проведення уповноваженими суб'єктами за сприяння інституцій громадянського суспільства системи заходів політичного, правового, економічного, організаційного та іншого характеру, спрямованих на попередження та нейтралізацію реальних та потенційних загроз економічній безпеці.

Встановлено, що сукупність методів реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави формує їх взаємопов'язану систему, яка може бути представлена у межах таких блоків: 1) адміністративні (регламентаційні, розпорядчі, нормативні) та економічні методи реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави; 2) контроль (парламентський, судовий, зі сторони органів виконавчої влади, громадський) та нагляд; 3) переконання та примус. Охарактеризовано особливості застосування виокремлених методів.

12. Під гарантіями прав учасників адміністративно-правових відносин щодо реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави запропоновано розуміти сукупність нормативно закріплених положень, що забезпечують можливість уповноважених суб'єктів, які вступають в адміністративно-правові відносини у сфері забезпечення економічної безпеки держави, зокрема з приводу формування та реалізації державної політики, охороняти та захищати власні права та безперешкодно здійснювати професійну діяльність, отримувати належне матеріально-технічне забезпечення, приймати нормативні та управлінські рішення; здійснювати заходи організаційного характеру та звертатися за захистом своїх прав до суду.

Аргументовано, що переважна більшість гарантій прав учасників адміністративно-правових відносин щодо реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави зводиться до: 1) прийняття обов'язкових до виконання рішень; 2) незалежності при здійсненні власної професійної діяльності та прийнятті рішень; 3) отримання інформації, що стосується стану економічної безпеки у випадках, якщо не встановлено спеціальних режимів її використання чи поширення; 4) належного рівня матеріально-технічного забезпечення функціонування окремих суб'єктів, які реалізують державну політику у сфері забезпечення економічної безпеки держави, систематичної оплати праці посадових осіб таких суб'єктів і здійснення їх соціального захисту; 5) проведення громадської експертизи правових актів, участі в їх обговоренні, в тому числі під час парламентських слухань; 6) права на звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у випадку, якщо права, свободи та інтереси учасників цих правовідносин порушено діями суб'єктів, що забезпечують економічну безпеку держави; 7) обов'язку нести юридичну відповідальність у випадку посягання на економічну безпеку держави; 8) можливості звернутися до суду в тому разі, коли порушено або існує імовірність порушення прав, свобод і інтересів у сфері економічної безпеки держави; 9) залучення до формування економічної політики держави, підготовки стратегічно важливих нормативно-правових актів у сфері економічної безпеки держави.

13. У результаті вивчення досвіду забезпечення економічної безпеки в Латвії, Литві, Хорватії, Білорусі та Казахстані зроблено висновок, що в аналізованих країнах економічна безпека на законодавчому рівні визнається пріоритетною сферою роботи держави. Її поняття та складові визначені базовими законами про економічну безпеку, що є підставою розвитку національного законодавства в цій сфері. В Республіці Білорусь та Республіці Казахстан до основних складових елементів економічної безпеки держави віднесено фінансову, продовольчу, енергетичну, продовольчу та транспортну безпеку; в Литві стратегічно важливими галузями економіки для національної безпеки вважаються енергетика, транспорт, інформаційні технології та телекомунікації, інші високі технології, фінанси, оборонний комплекс. За результатами узагальнення світової практики забезпечення економічної безпеки сформульовано низку пропозицій та рекомендацій щодо підвищення ефективності проведення фінансового моніторингу, протидії відмиванню грошей, фінансування тероризму, здійснення провадження у справах про інші економічні та фінансові правопорушення, моніторингу закупівель.

14. Наголошено, що оцінювання ефективності реалізації державної політики у сфері економічної безпеки може здійснюватися як оцінювання ефективності публічного управління у сфері економічної безпеки, що має декілька аспектів: правостановлювальний та правозастосовний, який, у свою чергу, складається із правореалізаційного та правоохоронного елементів. Фактично критерії та показники діяльності уповноважених суб'єктів реалізації державної політики у досліджуваній сфері впливають на кількісні показники економічної безпеки, що визначені нормативними актами Міністерства економічного розвитку у 2013 році.

Аналіз досвіду зарубіжних країн стосовно формування системи критеріїв та показників економічної безпеки свідчить про те, що усталеної точки зору на її складові елементи не існує. Сусідні з Україною держави, такі як Республіка Казахстан і Республіка Білорусь, мають схожі з нашою країною показники економічної безпеки, які формуються виключно кількісними показниками окремих галузей національної економіки. Водночас, починаючи з 2016 року в Казахстані, поряд із кількісними економічними даними, для оцінювання безпеки розвитку країни та ефективності реалізації державної політики стали використовувати додаткові показники, що пов'язані з ефективністю діяльності органів публічного управління.

Зроблено висновок, що Світовим банком та Європейським банком реконструкції та розвитку проводяться комплексні дослідження розвитку економіки країн світу, що включають в себе як оцінювання поточного стану основних її галузей, так і можливі загрози безпеці країн. Цікавим у досліджуваних методиках є те, що поряд із суто економічними даними експерти досліджують супутні сфери, зокрема: рівень корупції та злочинності, ефективність роботи державних органів, якість нормативної бази та рівень втручання держави в економічні процеси й роботу бізнес-структур. Важливим у цих дослідженнях є також те, що поряд із кількісними використовуються якісні показники, що складаються із дослідження поглядів бізнес-середовища, підприємців, інших суб'єктів господарської діяльності.

15. Аргументовано позицію, що процеси формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України потребують суттєвого удосконалення та оптимізації, що стосується як нормативної бази формування та забезпечення системи економічної безпеки держави, так і питань, які належать до сфери відання центральних органів виконавчої влади, що мають повноваження на реалізацію політики економічної безпеки в окремих сферах суспільно-політичного життя. Основними пропозиціями у цьому

напрямі є такі:

1) удосконалення нормативно-правового забезпечення реалізації державної політики у сфері економічної безпеки в частині: а) удосконалення положень Закону України «Про національну безпеку України»; б) внесення змін до Стратегії національної безпеки України 2020 року; в) оптимізації змісту Стратегії кібербезпеки України; г) ухвалення Стратегії економічної безпеки, концепцій та стратегій у рамках окремих складових економічної безпеки; д) розроблення проекту Закону України «Про економічну безпеку України»;

2) створення при Президентіві України Ради з питань забезпечення економічної безпеки, продовження дії Меморандуму про взаєморозуміння між Урядом України і Організацією економічного співробітництва, зокрема за напрямами протидії відмиванню коштів, реформування податкової системи та системи адміністрування митних зборів і платежів, забезпечення сприятливого інвестиційного клімату;

3) впровадження в програми закладів загальної середньої освіти окремого курсу «Фінансова грамотність», розроблення національної програми підвищення фінансової грамотності населення, що надасть можливість учням загальноосвітніх закладів взяти участь у міжнародному тестуванні PISA.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Монографія:

1. Кошиков Д. О. Адміністративно-правові засади реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави : монографія. Харків : Панов, 2020. 544 с.

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Кошиков Д. О. Загальнотеоретичні підходи до визначення сутності економічної безпеки держави. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 2. С. 134–139.

2. Кошиков Д. О. Роль інституцій громадянського суспільства в механізмі реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 1. Т. 4. С. 131–140.

3. Кошиков Д. О. Окремі елементи системи суб'єктів реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 6. С. 177–184.

4. Кошиков Д. О. Сутність адміністративно-правового

регулювання економічної безпеки держави. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 6. С. 101–107.

5. Кошиков Д. О. Принципи державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави. *Наукові записки. Серія: Право*. 2019. Вип. 5. Спецвип. С. 59–65.

6. Кошиков Д. А. Современное состояние обеспечения экономической безопасности некоторых зарубежных стран. *Право и Закон*. 2019. № 4. С. 92–98. (Кыргызская Республика)

7. Кошиков Д. О. Реалізація державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави окремими вищими органами державної влади. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 4.

8. Кошиков Д. О. Функції як складова компетенції Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України в сфері забезпечення економічної безпеки держави. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 6. С. 123–129

9. Кошиков Д. А. Общая характеристика компетенции центральных органов исполнительной власти в сфере обеспечения экономической безопасности государства. *Право и Закон*. 2019. № 3. С. 73–78. (Кыргызская Республика)

10. Кошиков Д. О. Сутність державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави. *Юридичний бюлетень*. 2019. № 11.

11. Кошиков Д. О. Поняття та класифікація функцій державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави. *Право і безпека*. 2020. № 1(76). С. 67–74.

12. Кошиков Д. О. Сутність правових засад реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 1. С. 164–175.

13. Кошиков Д. О. Зарубіжний досвід оцінки економічної безпеки: основні підходи та можливості для України. *Право і безпека*. 2020. № 2(77). С. 118–125.

14. Кошиков Д. А. Формы реализации государственной политики в сфере обеспечения экономической безопасности: административно-правовой аспект. *Право и Закон*. 2020. № 1. С. 78–84. (Кыргызская Республика)

15. Кошиков Д. О. Напрями удосконалення нормативно-правового забезпечення державної політики в сфері забезпечення економічної безпеки. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 3. С. 130–140.

16. Кошиков Д. А. Законодательные проблемы формирования системы субъектов противодействия преступлениям в сфере

экономической безопасности. *Право и Закон*. 2020. № 1. С. 88–94.
(Кыргызская Республика)

17. Кошиков Д. О. Повноваження органів місцевого самоврядування щодо реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави: актуальні аспекти систематизації та класифікації. *Юридична наука*. 2020. № 3. С. 167–175.

18. Кошиков Д. О. Критерії оцінки ефективності реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 6. С. 207–217.

19. Кошиков Д. О. Гарантії прав учасників адміністративно-правових відносин у сфері реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави. *Юридична наука*. 2020. № 2. С. 156–163.

20. Кошиков Д.О. Адміністративний примус як метод реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави: поняття та межі змісту. *Держава та регіони. Серія Право*. 2020. № 3 (69), Том 3. С. 167-171.

21. Кошиков Д.О. Поняття та система методів реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2020. № 48. Том 2. С. 134-138.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Кошиков Д. О. Характеристика адміністративно-правових відносин у сфері реалізації державної політики щодо забезпечення економічної безпеки держави. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття* : тези доп. учасників II Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 10 груд. 2019 р.) ; Наук.- дослід. ін-т публ. політики і соц. наук. Харків : НДІ ППСН, 2019. С. 105–108.

2. Кошиков Д. О. Правоохоронні органи як суб'єкти реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави. *Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку* : тези доп. учасників наук.-практ. конф. (Харків, 11 жовт. 2019 р.) ; Наук.-дослід. ін-т публ. політики і соц. наук. Харків : НДІ ППСН, 2019. С. 65–68.

3. Кошиков Д. О. Загальна характеристика адміністративно-правового регулювання економічної безпеки держави. *Актуальні питання розвитку та взаємодії публічного та приватного права* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 15–16 берез. 2019 р.). Львів : Західноукр. орг. «Центр правничих ініціатив», 2019. С. 56–59.

4. Кошиков Д. О. Щодо визначення сутності економічної безпеки держави. *Право як ефективний суспільний регулятор* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 15–16 лют. 2019 р.). Львів : Західноукр. орг. «Центр правничих ініціатив», 2019. С. 66–69.

5. Кошиков Д. О. Загальна характеристика функцій державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави. *Право як ефективний суспільний регулятор* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 14–15 лют. 2020 р.). Львів : Західноукр. орг. «Центр правничих ініціатив», 2020. С. 45–47.

6. Кошиков Д. О. Мета та завдання державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави. *Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, Україна, 17–18 січ. 2020 р.). Одеса : ГО «Причорноморська фундація права», 2020. С. 61–63.

7. Кошиков Д. О. Особливості забезпечення економічної безпеки в Латвії. *Запорізькі правові читання* : матеріали щоріч. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 19–20 трав. 2020 р.). Запоріжжя : ЗНУ, 2020. С. 110–112.

8. Кошиков Д. О. Адміністративно-правові засади застосування форм реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття* : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 19 черв. 2020 р.). Харків, 2020. С. 98–101.

9. Кошиков Д. О. Особливості участі інституцій громадянського суспільства в реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави. *Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 6–7 берез. 2020 р.). Дніпро : ГО «Правовий світ», 2020. С. 77–80.

АНОТАЦІЯ

Кошиков Д. О. Адміністративно-правові засади реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Сумський державний університет. – Суми, 2021.

Дисертацію присвячено аналізу адміністративно-правових засад реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави. Охарактеризовано економічну безпеку держави як об'єкт

адміністративно-правового регулювання. Визначено зміст, принципи та функції державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави. Проаналізовано правові засади реалізації такої політики та з'ясовано місце серед них положень адміністративного законодавства.

Встановлено систему суб'єктів реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави. Визначено особливості діяльності загальних та спеціальних суб'єктів. З'ясовано роль та місце органів місцевого самоврядування та інституцій громадянського суспільства в механізмі реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави.

Досліджено сутність та види форм і методів реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави. Розкрито особливості гарантій прав учасників адміністративно-правових відносин у сфері реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави.

Сформульовано пропозиції щодо формування системи критеріїв оцінки ефективності реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави. Визначено шляхи удосконалення формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки, узагальнено зарубіжний досвід такого регулювання та опрацьовано можливості його використання в Україні.

Ключові слова: економічна безпека, національна безпека, державна політика, адміністративно-правові засади, суб'єкти, адміністративне законодавство, принципи, форми, методи, гарантії, адміністративно-правові відносини, оцінювання ефективності, ефективність, оптимізація, удосконалення.

АННОТАЦИЯ

Кошиков Д. А. Административно-правовые основы реализации государственной политики в сфере обеспечения экономической безопасности государства. – *Квалификационный научный труд на правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.07 – административное право и процесс; финансовое право, информационное право. – Сумской государственной университет. – Сумы, 2021.

Диссертация посвящена анализу административно-правовых основ реализации государственной политики в сфере обеспечения экономической безопасности государства. Охарактеризована экономическая безопасность государства как объект административно-правового регулирования.

Определены содержание, принципы, функции государственной политики в сфере обеспечения экономической безопасности государства.

Проанализированы правовые основы реализации государственной политики в сфере обеспечения экономической безопасности государства. Аргументировано, что, кроме принятия норм административно-правового характера, административно-правовое регулирование проявляется в реализации субъектами публичной администрации властных распорядительных полномочий (контрольных, инспекционных, организационных).

Установлена система субъектов реализации государственной политики в сфере обеспечения экономической безопасности государства. Выделены признаки, которые присущи системе таких субъектов. Определены особенности деятельности общих и специальных субъектов. Выяснено место органов местного самоуправления и институтов гражданского общества в механизме реализации государственной политики в сфере обеспечения экономической безопасности государства.

Исследована сущность форм реализации государственной политики в сфере обеспечения экономической безопасности государства. Комплексный подход к применению критериев классификации указанных форм позволил сформировать систему форм реализации указанной политики: правовые (нормотворческая и правоприменительная); неправовые (организационные).

Определены методы реализации государственной политики в сфере обеспечения экономической безопасности государства.

Раскрыты особенности гарантий прав участников административно-правовых отношений в сфере реализации обеспечения экономической безопасности государства. Предложена классификация гарантий по таким критериям: сфера действия; в зависимости от субъекта, которому принадлежит гарантия; содержание гарантий.

По результатам обобщения мировой практики обеспечения экономической безопасности сформулированы предложения и рекомендации по повышению эффективности проведения финансового мониторинга, противодействия отмыванию денег, финансированию терроризма, осуществления производства по делам об экономических и финансовых правонарушениях, мониторинга закупок.

Сформулированы предложения по формированию системы критериев оценки эффективности реализации государственной политики: эффективность внутренней управленческой деятельности; доверие населения к правоохранительным органам; показатели

противодействия преступлениям и другим правонарушениям в сфере экономики, хозяйственной деятельности, коррупции.

Определены пути совершенствования реализации государственной политики в сфере обеспечения экономической безопасности.

Ключевые слова: экономическая безопасность, национальная безопасность, государственная политика, административно-правовые основы, субъекты, административное законодательство, принципы, формы, методы, гарантии, административно-правовые отношения, оценки эффективности, эффективность, оптимизация.

SUMMARY

Koshykov D.O. Administrative and Legal Principles of Implementing the State Policy in the Field of Ensuring Economic Security of the Country. – *Qualifying scientific work as the manuscript.*

The thesis for a doctoral degree by the specialty 12.00.07 – administrative law and procedure; financial law; informational law. – Sumy State University. – Sumy, 2021.

The dissertation is focused on the analysis of administrative and legal principles of implementing the state policy in the field of ensuring economic security of the country. The economic security of the country as an object of administrative and legal regulation has been characterized. The content, principles and functions of the state policy in the field of ensuring economic security of the country have been determined. The legal principles of implementing this policy have been analyzed and the place of administrative legislation provisions has been revealed among them.

The system of subjects of implementing the state policy in the field of ensuring economic security of the country has been established. Specific features of the activity of general and special subjects have been determined. The author has characterized local self-government agencies as subjects that implement the state policy in the field of ensuring economic security of the country. The role and place of civil society institutions within the mechanism of implementing the state policy in the field of ensuring economic security of the country have been clarified.

The essence and types of the forms and methods of implementing the state policy in the field of ensuring economic security of the country have been studied. Specific features of the guarantees of the rights of participants of administrative and legal relations in the sphere of implementing the state policy in the field of ensuring economic security of the country have been revealed.

The author has formulated propositions for the formation of the system of criteria for assessing the efficiency of the state policy in the field of

ensuring economic security of the country. The author has defined the ways of improving the formation and realization of the state policy in the field of ensuring economic security; has generalized international experience of such regulation; and has worked out the possibilities of its application in Ukraine.

Key words: economic security, national security, state policy, administrative and legal principles, subjects, administrative legislation, principles, forms, methods, guarantees, administrative and legal relations, efficiency assessment, efficiency, optimization.

Відповідальний за випуск:
РЄЗНІК Олег Миколайович

Підписано до друку 01.03.2021.
Формат 60x90/16. Обл.-вид. арк. 1,9. Гарнітура Times.
Тираж 100 пр. Вид. № 209/21.

Віддруковано у видавництві «Ярославна».
40030, м. Суми, вул. Горького, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
серія ДК, № 332 від 09.02.2001 р.